

Kama Pawlicka <http://orcid.org/0000-0003-4738-290X>

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
e-mail: kamapawlicka@hotmail.com

Otrzymano/Received: 30.02.2021

Zaakceptowano/Accepted: 13.12.2021

Opublikowano/Published: 05.02.2022

Wdrażanie założeń zrównoważonego rozwoju w praktyce działań polskich teatrów

Abstract

Implementation of the Principles of Sustainable Development in the Practice of Polish Theaters

The aim of the paper is to present how Polish theatres implement the principles of sustainable development in practice in their day-to-day operations. The background for the considerations involves the evolution of the approach to sustainable development observed from the perspective of international documents discussing this concept. The author's own empirical research consisted of the preliminary survey of the information available on the websites and social media of selected Polish theatres and the questionnaire sent to the theatres in the first half of 2021. The research has made it possible to distinguish four main types of activities undertaken in this respect by the theatres: 1) the content of performances and other artistic endeavours; 2) the day-to-day functioning of the institution; 3) the theatre building and its surroundings, and 4) co-creation and participation in broader initiatives for sustainable development. The questionnaire results indicate that the dynamics of activities in this domain has nothing to do with the size of the urban area in which a given theatre operates, but it is more associated with the fact that the theatres align themselves with the environmental policy of their local governments, and with the possibility of obtaining funds for such initiatives. Furthermore, and perhaps above all, it depends on the theatre's strategy determining how it operates in the local milieu. Building upgrades involve savings and help theatres build an image of an environmentally-friendly organisation.

Keywords: sustainability, theater, design, ecology, environment

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, teatr, projektowanie, ekologia, środowisko naturalne

1. Wprowadzenie

Za datę inicjującą debatę o zrównoważonym rozwoju przyjmuje się m.in. rok 1968, kiedy to część obrad Międzynarodowej Konferencji Ekspertów Naukowych UNESCO poświęcono wzajemnym powiązaniom środowiska i rozwoju. W jej trakcie powstał interdyscyplinarny program „Człowiek i biosfera”. Wydany w 1969 roku raport sekretarza generalnego ONZ Sithu U Thanta *Człowiek i jego środowisko* odegrał ważną rolę w międzynarodowym dyskursie, dotyczącym ekologii oraz zagrożeń płynących z nieodpowiedniego gospodarowania zasobami naturalnymi. Do przełomowych wydarzeń w zakresie promowania wrażliwości na kwestie ekologiczne zaliczyć należy również I Konferencję ONZ poświęconą środowisku człowieka, zorganizowaną w Sztokholmie w 1972 roku, w efekcie której wydana została Deklaracja Konferencji Narodów Zjednoczonych w sprawie środowiska naturalnego pt. *Środowisko i człowiek*. Jej twórcy podkreślali potrzebę powszechnego uwzględniania ochrony środowiska w polityce publicznej [Gudowski 2009, s.13 i 14]. W tym samym roku Klub Rzymski, grupujący środowiska naukowe, biznesowe i polityczne, opublikował raport pt. *Granice wzrostu*, pokazujący skalę wykorzystywania surowców naturalnych przez człowieka i kreślący negatywne skutki dalszego wzrostu presji człowieka na środowisko [Zybliekiewicz 2013, s. 467]. Z kolei w 1987 roku ukazał się raport Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju (tzw. Komisji Brundtland) pt. *Nasza wspólna przyszłość*, w którym po raz pierwszy wspomniano o kulturze jako czwartym wymiarze zrównoważonego rozwoju. Koncepcja ta zwraca uwagę na powiązania pomiędzy odpowiedzialnością za środowisko, dobrobytem gospodarczym, sprawiedliwością społeczną i witalnością kulturową [Plebańczyk 2018, s. 169]. W raporcie tym sformułowano najbardziej znaną definicję rozwoju zrównoważonego, rozumianego jako rozwój, który „gwarantuje zaspokojenie potrzeb obecnych pokoleń, nie zagrażając zdolności przyszłych pokoleń do zaspokajania własnych potrzeb” [Pawłowski 2009, s. 987]. Międzynarodowa Unia Ochrony Przyrody i jej Zasobów (Union for the Conservation of Nature and Natural Resources) w 1980 roku zaprezentowała natomiast *Światową strategię ochrony przyrody* (*World Conservation Strategy*). Głównym celem strategii było „stworzenie warunków, które będą przyczyniały się do trwałego rozwoju przez ochronę żywych zasobów przyrody” [Plebańczyk 2017, s. 309]. W 1992 roku w Rio de Janeiro zorganizowano II Konferencję ONZ, na której podpisano dwa ważne dokumenty: *Deklarację z Rio w sprawie środowiska i rozwoju* oraz *Globalny program działań – Agenda 21*. Przedstawiono w nim m.in. sposób opracowania i wdrażania programów zrównoważonego rozwoju w życie lokalne [Plebańczyk 2017, s. 310]. Najważniejszym zapisem w *Agendzie 21* był imperatyw do działania zgodnego z wymogami ochrony środowiska. Podczas szczytu przyjęto definicję zrównoważonego rozwoju, uważaną do dziś za obowiązującą. Czytamy w niej: „Rozwój zrównoważony jest strategią przekształceń ekologicznych, społecznych, techniczno-technologicznych

i organizacyjnych, których celem jest osiągnięcie racjonalnego i trwałego poziomu dobrobytu społecznego, umożliwiającego przekazanie go następnym pokoleniom bez obawy zagrożenia destrukcją zasobów naturalnych” [Gudowski 2009, s. 17 i 18]. Jego polska wersja ukazała się w roku 1993 w opracowaniu *Dokumenty końcowe Konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i rozwój”*. Zwrócono w nim uwagę także na ochronę środowiska, wydzielono sfery zasobów naturalnych, położono nacisk na ich racjonalne wykorzystywanie [Burchard-Dziubińska, Rzeńca, Drzazga 2014, s. 17]. Przyjęto także konieczność ograniczenia korzystania z zasobów naturalnych [Mazur-Wierzbicka 2005].

Szczyt w Rio był niewątpliwie istotnym impulsem przyspieszającym kształtowanie i wdrażanie idei zrównoważonego rozwoju na świecie zarówno na poziomie globalnym, jak i w poszczególnych krajach oraz przez jednostki samorządów lokalnych. Jedną z podstawowych idei zrównoważonego rozwoju stało się stwierdzenie: „myśleć globalnie – działać lokalnie”. Opiera się ono na dążeniu do osiągnięcia równowagi w trzech wymiarach rozwoju – ekologicznym, ekonomicznym i społecznym, oraz do zapewnienia poprawy jakości życia współczesnych i przyszłych pokoleń [Katoła 2011, s. 95]. Światowa organizacja United Cities and Local Governments w 2004 roku przygotowała nawiązujący do *Agendy 21* dokument *Agenda 21 dla kultury*. W dokumencie tym położono nacisk m.in. na środowisko, edukację, dziedzictwo kulturowe, prawo obywateli do kultury [Murzyn-Kupisz 2013]. Przyjęło go wiele samorządów lokalnych w różnych krajach, w tym również polskie samorządy. Kolejnym milowym krokiem było ogłoszenie na forum UNESCO deklaracji pt. *Placing culture at the heart of sustainable development policies* [UNESCO 2013], podpisanej w Hangzhou w Chinach, gdzie odbył się w 2013 roku Międzynarodowy Kongres UNESCO [Plebańczyk 2018, s. 169].

2. Wdrażanie zasad zrównoważonego rozwoju w praktyce działań teatrów na świecie

Koncepcja zrównoważonego rozwoju rozpatrywana jest najczęściej w skali makro. Jednak jej realizacja w praktyce wymaga zaangażowania jednostek, przedsiębiorstw i organizacji działających w mikrosystemach, jakimi przykładowo są instytucje kultury [Mazur-Wierzbicka 2005, s. 9]. Jak pisze Ewa Mazur-Wierzbicka:

Wiąże się to zatem z efektywnym wykorzystaniem zasobów naturalnych i ochroną środowiska. (...) Z punktu widzenia zarządzania środowiskowego w przedsiębiorstwie największe znaczenie ma ta zasada zrównoważonego rozwoju, która dotyczy zapobiegania powstawania zanieczyszczeń i innych obciążeń środowiska w czasie każdej działalności i na każdym etapie procesów wytwórczych z uszeregowaniem ważności podejmowanych czynności [Mazur-Wierzbicka 2005, s. 9].

W sektorze teatralnym polityka ekologiczna nie jest już dodatkiem do produkcji teatralnych. Często staje się jednym z ważniejszych elementów składowych ich działań. Szczególnie widoczne jest to na londyńskim West Endzie i nowojorskim Broadwayu, gdzie niemal nie powstają obecnie produkcje, w których przynajmniej kostiumy nie zostałyby uszyte z materiałów z odzysku. Działania takie, wymuszone początkowo przez ograniczone budżety, związane z przymusem ponownego przemysłenia projektów teatralnych, zainspirowały i otworzyły drogę do wypracowania zupełnie nowego podejścia do produkcji spektakli, z wykorzystaniem możliwości recyklingu i upcyklingu. Wzięcie pod uwagę „przepływu” materiałów jako zasady organizującej produkcję w trosce o środowisko przyniosło teatrom nieprzewidziane korzyści [Johnston 2014]. Twórcy spektakli i performansów coraz częściej biorą pod uwagę, skąd czerpana jest energia, jak pozyskiwane jest drewno do budowy dekoracji, tkaniny i inne materiały do kostiumów oraz jak długą drogę pokonują, aby dotrzeć do danego teatru. Przedmiotem większego namysłu jest też, jak pomysłowo i efektywnie można je wykorzystać podczas procesu przygotowań i w trakcie spektaklu; oraz co się z nimi dzieje po zakończeniu wystawiania danego przedstawienia. Przykładowo w Londynie w 2013 roku na deskach Trafalgar Studios wystawiono tragedię Williama Szekspira *Makbet*. W produkcji poddano recyklingowi i ponownie wykorzystano mundury wojskowe zakupione od dostawców nadwyżek z armii oraz ubrania ze sklepów vintage oraz sklepów charytatywnych [Johnston 2014]. W National Theatre próby prowadzone są przy roboczym świetle, wyłączane są światła sceniczne, kiedy ich użycie nie jest konieczne. Po zakończeniu eksploatacji danego tytułu scenicznego całe scenografie, rekwizyty i kostiumy zostają poddane recyklingowi. Londyńskie teatry korzystają również z usług firm zajmujących się odpadami produkcyjnymi, które zajmują się recyklingiem materiałów. Często wypożyczają się też lub oddaje te odpady lokalnym organizacjom, szkołom i programom, takim jak Community Repaint [Johnston 2014]. Instytucje teatralne, takie jak National Theatre, Bush Theatre czy Royal Court Theatre w Londynie, wprowadziły ponadto do swych repertuarów sztuki o tematyce związanej ze zmianami klimatycznymi.

Dynamiczne zmiany w sektorze teatralnym w Wielkiej Brytanii zaczęły się w 2008 roku, kiedy to burmistrz Londynu Boris Johnson ogłosił *Green Theatre Plan (Zielony plan dla teatrów)*. Zawarto w nim wskazówki, w jaki sposób teatry w Londynie mogą zredukować emisję dwutlenku węgla o 60% do 2025 roku. Plan jest przeznaczony dla wszystkich jednostek pracujących w branży teatralnej – od małych, niezależnych firm produkcyjnych i obiektów artystycznych po duże grupy teatrów komercyjnych. Ponad sto budynków teatralnych śledzi obecnie i udostępnia online wyniki swoich audytów energetycznych na stronie Instytutu Zmian Środowiskowych Uniwersytetu Oksfordzkiego, co stanowi cichą rewolucję w zarządzaniu energią w teatrach [Hinton, Armesto 2011]. Julie’s Bicycle – organizacja działająca na rzecz inspirowania sektora kultury i sztuki do działań związanych z przeciwdziałaniem kryzysowi klimatycznemu i ekologicznemu – uruchomiła ponadto nowy

program, obejmujący całą Wielką Brytanię, mający na celu pomoc branży teatralnej w poprawie równowagi ekologicznej i dostosowaniu się do gospodarki niskoemisyjnej, w zakresie energii odnawialnej. Program *Green Theatre* zmusza dostawców do podpisania umów, które zapewnią minimalizację zużycia energii w londyńskich teatrach [Hinton, Armesto 2011]. Arcola Theatre w Londynie jest pierwszym na świecie teatrem neutralnym pod względem emisji dwutlenku węgla. Modernizacja budynku wykonana w latach 2007–2012 obejmowała m.in. instalacje paneli słonecznych oraz oświetlenia energooszczędnego. Podczas renowacji budynku teatru użyto cegieł pozyskanych z rozbiórki okolicznych budynków [Mansfield 2012]. Lyric Theatre w stolicy Wielkiej Brytanii umieścił na dachu budynku 3 ule, które zamieszkuje około 200 tysięcy pszczół. Administracja teatru od pięciu lat nie używa papieru do drukowania i kopiowania dokumentów. Dach pokryto rozchodnikiem, rośliną, która jest żywicielem dla motyli [lyric.co.uk/our-home/about-us/Green/].

W tym samym roku 2008 zainaugurowano projekt *Broadway Green Alliance*, skierowany do całej branży teatralnej w USA. Jego celem jest edukacja, motywacja i inspiracja społeczności teatralnej i jej mecenasów do wprowadzania praktyk przyjaznych dla środowiska. Ciekawym rozwiązaniem jest wynajmowanie przy produkcji tzw. zielonego kapitana, wolontariusza, a jednocześnie eksperta w dziedzinie proekologicznych rozwiązań, który wspiera, zachęca, tłumaczy i wprowadza w tematykę ekologizacji produkcji całą załogę pracującą przy spektaklu. Rolę taką pełniła m.in. Satomi Hofmann, która była wolontariuszką przy produkcji *Upiora w operze* w Majestic Theatre w Nowym Jorku w 2018 roku. Poszukując zrównoważonego sposobu na pozbycie się zużytych biletów do metra, Hofmann znalazła artystkę z Williamsburga, Ninę Boesch, która używa biletów do tworzenia kolaży. Dzięki temu nie trafiają one na wysypiska śmieci [Stevenson 2019]. W broadwayowskich teatrach wprowadzono także działania mające na celu redukcję wykorzystania baterii do mikrofonów i mikroportów używanych podczas spektakli. W trakcie wystawiania musicalu *Wicked* w Gershwin Theatre zmniejszono ich liczbę z ponad 15 tysięcy do mniej niż 100 w czasie eksploatacji musicali [Stevenson 2019].

Sydney Theatre Company w 2007 roku rozpoczął realizację projektu *Greening The Wharf*, którego celem było przekształcenie pięknego, wpisane na listę dziedzictwa kulturowego budynku teatru w inspirujący przykład przywództwa w zakresie ochrony środowiska. Ukończony w 2011 roku, wielokrotnie nagradzany projekt, jest powszechnie uważany za wzorcowy pod względem skali i kompleksowego podejścia. Działania australijskiej instytucji kultury w zakresie zrównoważonego rozwoju koncentrowały się na takich obszarach, jak energia, woda, odpady, *green design* (łańcuch dostaw i produkcja teatralna) [Aouf 2021].

We Francji budynek teatru Seine Musicale w Paryżu został tak zaprojektowany, by panele słoneczne na ruchomym „żaglu” przetwarzały promieniowanie słoneczne w energię elektryczną [Griffiths 2017].

3. Cel i metodologia opracowania

W kontekście przytoczonych wcześniej przykładów działań podejmowanych przez instytucje kultury w Polsce oraz zagraniczne placówki teatralne zasadne wydaje się postawienie pytania: jak w praktyce instytucje teatralne w Polsce odnoszą się do założeń zrównoważonego rozwoju? Interesujące jest, w jakim stopniu polityka ekologiczna i troska o środowisko wpisują się w strategię funkcjonowania branży teatralnej oraz jakie konkretne działania w tym zakresie podejmują polskie teatry.

Dotychczasowe publikacje dotyczące wykorzystania narzędzi zrównoważonego rozwoju w polskich teatrach są bardzo nieliczne i ograniczają się do kilku artykułów, które można znaleźć w internecie. Czytamy w nich o przykładach projektów związanych ze zrównoważonym rozwojem. Dlatego też na potrzeby artykułu przygotowałam, a następnie rozesłałam krótką sondażową ankietę skierowaną do 45 publicznych teatrów dramatycznych, znajdujących się w bazie adresowej teatrów na stronie e-teatr.pl. Adresatami sondażu byli rzecznicy prasowi lub kierownicy działów promocji i marketingu poszczególnych instytucji. Ankietę, która nie była anonimowa, rozesłałam dwa razy, tj. na początku marca i na początku kwietnia 2021 roku, dając adresatom miesiąc na odpowiedź. Maile z informacjami zwrotnymi uzyskałam od 15 instytucji, a więc od zaledwie jednej trzeciej ankietowanych. W badaniu ankietowym zadałam następujące pytania: 1) Czy Państwa teatr podjął w ostatnim czasie jakieś działania związane z ekologią i ochroną środowiska; jeśli tak, to jakie? 2) Czy były to działania jednorazowe, czy projekty długofalowe? 3) Jakie były skutki podjętych działań? Dodatkowo, poza pozyskanymi z ankiety danymi, przeprowadziłam również kwerendę internetową, identyfikując wybrane przykłady działań teatrów związanych ze zrównoważonym rozwojem. Wykorzystałam do tego wyszukiwarke Google, w którą wpisywałam słowa kluczowe: „projekt ekologiczny w teatrze” oraz „ekologizacja w teatrach”. Pomimo niewielkiego odsetka wypełnionych ankiet obie metody pozyskiwania informacji pozwoliły na wyodrębnienie kilka rodzajów działań, jakie najczęściej podejmują polskie teatry, angażując się w inicjatywy wpisujące się w rozmaite wymiary zrównoważonego rozwoju. Są to zarówno projekty lokalne, jak i działania realizowane z większym rozmachem, o zasięgu ogólnopolskim. Zostaną one omówione w kolejnych częściach tekstu.

4. Działania związane ze zrównoważonym rozwojem podejmowane przez polskie teatry

4.1. Treść spektakli i innych działań artystycznych

Częstym sposobem wpisywania działań proekologicznych w strategię teatrów w Polsce są produkcje teatralne poświęcone temu tematowi. Jedna czwarta teatrów, które odpowiedziały na ankietę, wyprodukowała „ekologiczne” spektakle, którym najczęściej

towarzyszyły warsztaty edukacyjne, poszerzające wiedzę, zwłaszcza dzieci i młodzieży, na temat ekologii i ochrony środowiska. Przykładowo jesienią 2019 roku w ramach Konkursu im. Jana Dormana Teatr Dramatyczny im. J. Szaniawskiego w Wałbrzychu zrealizował przedstawienie pt. *Greta i ostatni wieloryb* Karola Kalinowskiego, w reżyserii Macieja Podstawnego. To sztuka poświęcona ekologii, adresowana do dzieci i młodzieży, inspirowana postacią słynnej nastoletniej szwedzkiej aktywistki ekologicznej Greta Thunberg. Przedstawienie było grane w ramach gościnnych występów w szkołach. Po każdym z pokazów organizowany był warsztat dotyczący ekologii. Z kolei Międzynarodowe Centrum Kultury Nowy Teatr w Warszawie nagrało w 2019 roku piosenkę *Plastik* Barbary Wrońskiej oraz zrealizowało dwa spektakle: *Morze* Barbary Wrońskiej w reżyserii Pii Partum i *Grupa warszawska* w reżyserii Eglė Švedkauskaitė, bezpośrednio odnoszące się do kryzysu klimatycznego. W lutym 2019 roku w Teatrze Polskim im. H. Konieczki w Bydgoszczy odbyła się też premiera sztuki Artura Pałygi *Trump i pole kukurydzy* w reżyserii Pawła Łysaka, która oscylowała wokół tematu zmian klimatycznych. Spektaklowi towarzyszyły również specjalnie przygotowane warsztaty dla uczniów szkół licealnych dotyczące podejścia *zero waste*. Teatr im. J. Kochanowskiego w Opolu w ostatnich latach wystawił dwie produkcje promujące pozytywne postawy ekologiczne, m.in. *Miejskie ziółka* Joanny Kowalskiej i Nataszy Sołtanowicz w reżyserii Nataszy Sołtanowicz i *Wszystkie stworzenia, czyli jak włochatym bywa źle* w reżyserii Jerzego Połońskiego. Działania w tym zakresie podjął również Teatr Powszechny im. Z. Hübnera w Warszawie, przygotowując przedstawienia takie jak: *Ronja, córka zbójnika* na podstawie powieści Astrid Lindgren w reżyserii Anny Ilczuk, *Martwa natura* Mateusza Atmana i Agnieszki Jakimiak w reżyserii Agnieszki Jakimiak czy *Jak ocalić świat na małej scenie?* Pawła Łysaka i Pawła Sztarbowskiego w reżyserii Pawła Łysaka. Z kolei *Filmy z epoki smogu* wyreżyserowane w tym samym teatrze przez Michała Zadarę to multimedialny spektakl – połączenie działania obywatelskiego, sztuki teatralnej i filmu – zwracający uwagę na problem smogu w dużych aglomeracjach.

4.2. Codzienne funkcjonowanie instytucji: zużycie materiałów biurowych i promocyjnych, woda pitna, recykling i upcykling scenografii oraz plakatów

W wielu polskich teatrach wdrożono w ostatnich latach rozmaite działania i programy na rzecz minimalizacji zużycia produktów jednorazowych, ograniczania zużycia papieru, recyklingu i upcyklingu scenografii i plakatów, segregacji śmieci oraz zamawiania akcentujących potrzebę proekologicznych postaw materiałów promocyjnych.

Dobrym przykładem takich wielokierunkowych inicjatyw jest Mazowiecki Instytut Kultury. Jego dyrektor powołał grupę pod nazwą Zielony Patrol, która wprowadza w instytucji ekologiczne rozwiązania. W pomieszczeniach wspólnych

(dla pracowników i dla odwiedzających) stanęły kosze na cztery rodzaje odpadów. W każdym pomieszczeniu służbowym segreguje się makulaturę. W najbliższych planach jest też zamiana baniaków na wodę na dzbanki filtrujące wodę kranową. Ponadto MIK wraz z Mazowieckim Wojewódzkim Ośrodkiem Medycyny Pracy w Radomiu wziął udział w Budżecie Obywatelskim Mazowsza, zgłaszając projekt ponownego wykorzystania deszczówki i udostępniania jej do podlewania okolicznym mieszkańcom. Dział Marketingu i Promocji MIK wdraża też od dwóch lat projekt ograniczenia druku plakatów i banerów oraz zużycia papieru podczas drukowania. Większość informacji o działalności instytucji umieszczana jest w przestrzeni wirtualnej oraz na nośnikach zasilanych prądem. Zlecono ponadto wyprodukowanie materiałów promocyjnych („gadżetów ekologicznych”), takich jak kalendarze książkowe z szarego papieru (niepowlekanie folią), woskowijki (materiałowe chusty przeznaczone do pakowania żywności), wyprodukowane na Mazowszu bawełniane skarpetki bez opakowania foliowego, świece z ekologicznego sojowego wosku, maseczki bawełniane wielokrotnego użytku, torby papierowe niezawierające farb oraz foli, a także „bee bomby”, czyli bomby siewne pełne nasion i biohumusu, które rzucone na miejskie nieużytki zmieniają je w łąkę dla pszczół.

Od początku sezonu 2018/19 Teatr Dramatyczny im. J. Szaniawskiego w Wałbrzychu oraz Teatr Dramatyczny im. J. Szaniawskiego w Płocku przestały drukować programy do spektakli w formie papierowej. Są one teraz dostępne online na stronach internetowych teatrów. To rozwiązanie podyktowane jest wygodą i chęcią unowocześnienia tego sposobu przygotowania do spektaklu, ale także względami ekologicznymi i chęcią ograniczenia marnowania dużych ilości papieru. Okazało się to także szczególnie przydatne w czasie związanych z pandemią lockdownów i uruchomienia streamingów.

Międzynarodowe Centrum Kultury Nowy Teatr w Warszawie od kilku lat podejmuje różnego rodzaju kroki w stronę ekologizacji funkcjonowania instytucji – od takich oczywistych zmian, jak segregacja śmieci, rezygnacja z butli z wodą pitną na rzecz wody z kranu, nieużywanie jednorazowych naczyń czy dwustronne drukowanie, po bardziej zaawansowane zmiany dotyczące funkcjonowania budynku, np. ustawienie jednej, niższej od dotychczasowej, temperatury w pomieszczeniach.

Teatr Polski w Bydgoszczy wprowadził segregację odpadów – na trzy frakcje w częściach biurowych oraz na pięć frakcji na zapleczu technicznym teatru. W 2020 roku wszyscy pracownicy teatru otrzymali butelki z filtrem, aby zmniejszyć zużycie plastiku, zachęca się ich również do picia wody z dystrybutorów, aby nie kupowali wody w butelkach. W Teatrze Polskim w Bydgoszczy stosuje się również upcykling scenografii, a w szczególności rekwizytów, które otrzymują drugie życie w innych produkcjach teatralnych. Plakaty teatralne do sztuk, które zostały zdjęte z afisza, wykorzystywane są ponownie w trakcie warsztatów przeprowadzanych w teatrze.

W związku ze zmianami klimatycznymi Teatr Polski w Bielsku-Białej wprowadził politykę środowiskową, polegającą m.in. na ograniczeniu zużycia papieru, także

na cele promocyjne, zmniejszeniu zużycia energii, zakazie używania plastikowych opakowań oraz nakazie segregacji śmieci. W niektórych z wymienionych wyżej teatrów, np. Międzynarodowym Centrum Kultury Nowy Teatr w Warszawie wprowadzono też zmiany w charakterystykach. Zminimalizowano zużycie produktów jednorazowych, takich jak waciki, ręczniki papierowe etc.

4.3. Budynek teatru oraz jego otoczenie

W ramach wdrażania przez teatry działań związanych ze zrównoważonym rozwojem na dachach teatrów pojawiły się pasieki, wpisujące się w światowy trend ochrony pszczół. Wśród instytucji, które zainicjowały takie projekty, znajdują się: Teatr Wielki Opera Narodowa w Warszawie, Teatr Muzyczny Capitol we Wrocławiu, Teatr Zagłębia w Sosnowcu, Teatr im. J. Słowackiego w Krakowie, Teatr Ochoty w Warszawie, Teatr Dramatyczny im. J. Szaniawskiego w Wałbrzychu czy Teatr im. L. Solskiego w Tarnowie.

Teatr Wielki Opera Narodowa posiada trzy ule, umieszczone na dachu tarasu wewnętrznego budynku teatralnego, do którego dostęp mają tylko wybrane osoby. Opiekę nad nimi wynajęty przez teatr pszczelarz. Pszczoły zbierają nektar w pobliskim Ogrodzie Saskim. Miód miejski ma szczególne walory, wolny jest od pestycydów i nawozów sztucznych. Miodobranie odbywa się dwa razy do roku. Miody sprzedawane są w teatralnym sklepiku w specjalnie zamawianych słoiczkach. Teatr Ochoty w Warszawie również udostępnił fragment dachu budynku na małą miejską pasiekę. Z kolei Teatr im. L. Solskiego w Tarnowie wykorzystał możliwość włączenia się w akcję hodowli pszczół zgodnie z uchwałą podjętą przez miejscowych radnych, zezwalającą na hodowlę pszczół w mieście. Teatr sprzedawał „miód teatralny” podczas Ogólnopolskiego Festiwalu Komедii Talia [Chwał 2019]. W Wałbrzychu w maju 2019 roku, dzięki współpracy z Sudeckim Klubem Pszczelarza Polanka i pasieką Emaus, na dachu budynku Teatru Dramatycznego zostały zainstalowane „ule Szaniawskiego”. Uruchomienie teatralnej pasieki było znakomitą okazją do spotkania z pszczelarzami oraz do rozmów na temat tych wyjątkowo pożytecznych owadów i ich niezwykłej roli w przyrodzie. Dodatkowo wałbrzyski teatr przygotował na tę okazję czytanie performatywne o pszczołach. Pszczoły z teatralnej pasieki są pod stałą opieką pszczelarzy i zapylają okoliczne drzewa owocowe – pozostałość po ogródkach działkowych, które znajdowały się kiedyś blisko teatru.

Podobnym typem działań proekologicznych realizowanych przez teatry jest pozyskiwanie deszczówki oraz – jeśli dana instytucja zarządza jakiegoś typu przestrzenią zieloną (skwer, ogród) – łąki kwietne z hotelami dla owadów. Na przykład Międzynarodowe Centrum Kultury Nowy Teatr w Warszawie zainstalowało specjalne zbiorniki na zewnątrz budynku na wodę przy rynnach – w ten sposób pozyskiwana jest deszczówka do podlewania roślin w teatralnym ogrodzie. W 2020 roku teatr ten

przeprowadził internetową ankietę z pytaniem, jakie funkcje powinien spełniać pas zieleni znajdujący się pod opieką teatru. Mieszkańcy Warszawy i użytkownicy placu zdecydowali, że powstanie tam łąka kwietna z hotelami dla owadów. Po wdrożeniu tego pomysłu znajdująca się w gestii teatru przestrzeń publiczna szybko stała się lubianym miejscem spotkań okolicznych mieszkańców.

Ze względu na fakt, iż budynek Teatru im. J. Kochanowskiego w Opolu usytuowany jest w centrum miasta, w otoczeniu parku, elewacja instytucji bywa miejscem, gdzie mieszkają niektóre gatunki ptaków. Z tej przyczyny zakupiono budki lęgowe dla jerzyków i wróbli. Obecnie instytucja jest w trakcie dużej inwestycji, związanej z zagospodarowaniem terenu przed teatrem. Zadbano o to, by projekt uwzględnił miejsca zielone, różnorodną roślinność oraz ogród wertykalny, składający się z traw i bluszczy, który na pewno będzie miejscem bytowania niektórych gatunków owadów i ptaków.

Kwestie minimalizacji wpływu na środowisku oraz zużycia energii mogą być brane pod uwagę w trakcie remontów i modernizacji budynków teatralnych. Na przykład Teatr Polski we Wrocławiu systematycznie prowadzi modernizacje należących do niego budynków. W latach 2018–2019 był to kompleksowy remont dachu Dużej Sceny im. J. Grzegorzewskiego, związany m.in. z ociepleniem 4 tys. m² powierzchni dachowej, co pozwala na znaczne zredukowanie strat ciepła, a tym samym także wydatków teatru na ogrzewanie budynku. Obecnie prowadzone są wymiany oświetlenia w części biurowej obiektu, z tradycyjnego żarowego na energooszczędne. W innym teatrze – Wrocławskim Teatrze Współczesnym – w 2018 roku zakończyły się remont i przebudowa budynku wraz z termomodernizacją oraz podniesieniem efektywności energetycznej. Na dachu zainstalowano baterie fotowoltaiczne, dzięki czemu efektywność energetyczna wzrosła aż o 66%. Teraz w znacznej części teatr zasilany jest energią słoneczną [*Wrocławski Teatr Współczesny...* 2019].

„Wychodzenie” przez instytucje teatralne poza mury samych teatrów może wiązać się również z dbałością o społeczność lokalną. Na przykład Teatr im. H. Modrzejewskiej w Legnicy znany jest z tego, że od początku dyrekcji Jacka Głomba buduje silne relacje ze społecznością lokalną. Spektakle swe wystawia w miejscach nieoczywistych, takich jak kino w dzielnicy Zakaczawie czy dawny Teatr Varietes. Podejmuje również działania związane z historią Legnicy czy ukierunkowane na współpracę z mieszkańcami. Od września 2020 roku na osiedlu Piekary, legnickim blokowisku, teatr wynajmuje lokal po sklepie z armaturą sanitarną. Urządził w nim Przystanek Piekary, w którym organizuje warsztaty, spotkania, debaty i projekcje filmów dla mieszkańców osiedla oraz wszystkich zainteresowanych. Przed budynkiem zamontowane zostały ławeczki i posadzono kwiatki, co uczyniło z otoczenia dawnego sklepu miejsce przyjazne mieszkańcom tej legnickiej dzielnicy, dotychczas uznawanej za sypialnię miasta, bez ciekawej oferty spędzania czasu wolnego.

4.4. Szersze działania promujące proekologiczne i prospołeczne postawy

Teatry mogą same inicjować działania zachęcające do proekologicznych zachowań i promujące korzystne dla środowiska postawy lub też uczestniczyć w szerszych projektach o takim ukierunkowaniu. Przykładem może być Teatr Dramatyczny, który zaangażował się w 2019 roku w akcję miasta stołecznego Warszawy związaną z promowaniem ekodziałalności. W zamian za wrzucenie do automatu do recyklingu pustych butelek lub puszek widzowie otrzymywali punkty, które mogli wymienić na zniżkowe bilety do Teatru Dramatycznego. Projekt przeprowadzono z myślą o długofalowej współpracy między Teatrem Dramatycznym a warszawskim Ratuszem, niestety ograniczenia związane z pandemią COVID-19 utrudniły funkcjonowanie programu.

Inną stołeczną placówką teatralną, która włącza się w edukację na rzecz zrównoważonego rozwoju, jest Teatr Powszechny im. Z. Hübnera. Chociaż w ostatnich miesiącach życie społeczne koncentruje się na temacie walki z epidemią, zmiany klimatyczne nadal pozostają największym zagrożeniem dla współczesnego świata. W marcu 2021 roku w Teatrze Powszechnym odbyło się Forum Przyszłości Kultury, którego organizatorem był gospodarz wydarzenia. Podczas Forum dyskutowano m.in. o zmianach klimatycznych i sposobach walki o przyszłość naszej planety. Uczestnicy mieli możliwość wzięcia udziału w praktycznych warsztatach poświęconych ekologii, natomiast aktywiści klimatyczni spotykali się na nieformalnych warsztatach. W ramach Powszechnych Spotkań Klimatycznych zorganizowano cykl miniwykładów, m.in.: „Kreatywny upcykling niepotrzebnych rzeczy”, „Edukacja klimatyczna w szkole”, „Polityka mieszkaniowa a klimat”.

Jeszcze szerszą inicjatywą jest „Kultura dla Klimatu”. To jeden z ciekawszych, nowych projektów proekologicznych, w ramach którego od marca 2021 roku zaczęła funkcjonować strona www.kulturadlaklimatu.pl. Jest to oddolna inicjatywa ekologiczna pracowniczek sektora kultury, na co dzień związanych z takimi instytucjami, jak: Międzynarodowe Centrum Kultury Nowy Teatr, Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN, Zachęta – Narodowa Galeria Sztuki, Centrum Sztuki Współczesnej Zamek Ujazdowski czy Centrum Cyfrowe. We wspólnym manifestie czytamy:

Starając się wprowadzać proekologiczne zmiany w swoich projektach oraz miejscach pracy, zauważyliśmy, że wraz z rosnącym zainteresowaniem ekologią i ochroną środowiska nie idą w parze przystępne źródła wiedzy. Tak zrodził się pomysł stworzenia Przewodnika, którego celem jest dostarczenie wiedzy na temat działań przyjaznych środowisku [kulturadlaklimatu.pl, 2021].

Obszary „ekologii kultury” omawiane w Przewodniku dotyczą zarówno technologii (budynki, komunikacja, konserwacja), projektów kulturalnych (produkcja, materiały), odpowiedzialności za ekosystem (dobre sąsiedztwo, lokalna przyroda),

jak i codziennych zachowań czy kształtowania postaw zespołu. „Średniej wielkości instytucja kultury zużywa rocznie 400 ryz papieru, czyli około 30 drzew. Musimy podjąć działania, które pozwolą zmniejszyć tempo zachodzących zmian. Mamy mało czasu” [kulturadlaklimatu.pl, 2021].

5. Zakończenie

Wdrażanie projektów wpisujących się w koncepcję zrównoważonego rozwoju nie jest na razie powszechnym zjawiskiem w sektorze teatralnym w Polsce, choć większość teatrów – zarówno z własnej inicjatywy, jak i pod wpływem zachęt ze strony swych organizatorów – chętnie angażuje się w proekologiczne działania o charakterze ogólnym, typu segregacja śmieci czy ograniczanie zużycia papieru lub korzystania z wody w plastikowych pojemnikach. Najczęstszymi przykładami projektów proekologicznych są produkcje teatralne odwołujące się w swej treści do tematu zmian klimatycznych, segregacji śmieci, ograniczenia zużycia plastiku czy ekologicznych postaw. Z 15 teatrów, które odpowiedziały na moją ankietę, w ofercie pięciu znalazły się tego typu produkcje. Wszystkie są autorstwa polskich dramaturgów, edukatorów lub jest to zbiorowe dzieło osób zaangażowanych w projekt. Lokalna społeczność również bywa włączana w takie projekty kulturalne, najczęściej w mniejszych aglomeracjach miejskich. Jej udział polega na partycypacji w warsztatach czy spotkaniach edukacyjnych towarzyszącym spektaklom. Tak jest w czterech instytucjach, z którymi nawiązałam kontakt. Jak wynika z uzyskanych w ankietach odpowiedzi, wszystkie z przytoczonych wyżej projektów przyczyniły się do wzrostu świadomości ekologicznej, zarówno wśród pracowników instytucji kultury, jak i odbiorców oferty teatralnej.

Działania związane ze zrównoważonym rozwojem są długofalowe, jednak już dziś widoczne są pierwsze ich efekty. U osób, które brały udział w poszczególnych programach, zaobserwowano wzrost zainteresowania zarówno ofertą teatralną, jak i problematyką ekologii. Modernizacja budynków, w których mieszczą się dwa opisane teatry, pozwoliła na znaczne ograniczenie zużycia wykorzystywanej energii. Projekty realizowane przez te instytucje mają pozytywny wpływ na promowanie postaw dotyczących ochrony środowiska. Uczestniczące w warsztatach edukacyjnych dzieci i młodzież pogłębiają wiedzę w zakresie ekologii, rozwijają swą wrażliwość i empatię w stosunku do istot żywych, poszerzają swój światopogląd. Świadczy o tym pozytywny oddźwięk po przeprowadzanych działaniach zarówno ze strony młodych widzów, jak i ich opiekunów, nauczycieli czy rodziców. Wdrażanie tego typu projektów służy rozwijaniu kompetencji proekologicznych wśród młodych ludzi, uświadamia i zwraca uwagę na obowiązek włączenia się w proces świadomego myślenia o przyszłości planety i nas, którzy tę planetę zamieszkujemy. Instalowanie pasiek w obrębie budynków teatralnych wpisuje się z kolei w ogólnopolską kampanię

ochrony pszczół. Dynamika działań w tym zakresie nie jest związana z wielkością aglomeracji, w jakiej dany teatr funkcjonuje. Łączy się z wpisywaniem się teatrów w politykę ekologiczną odpowiednich samorządów oraz wykorzystaniem możliwości pozyskiwania funduszy na takie inicjatywy. Także, a może przede wszystkim, zależna jest od strategii funkcjonowania danej instytucji w środowisku lokalnym. Modernizacja budynków zakłada oszczędności, wpływa także na budowanie wizerunku danej placówki jako dbającej o środowisko naturalne.

Każda organizacja to mikrospołeczność, która funkcjonuje w szerszym otoczeniu. Teatr jako instytucja kultury ma wpływ na kształtowanie się postaw społecznych, w tym wypadku tych związanych ze świadomością odpowiedzialności za naszą planetę. Dlatego tak ważne są działania w tym obszarze. Instytucje teatralne prowadzące własną politykę ekologiczną mogą stać się laboratoriami nowych praktyk społecznych oraz platformami wymiany wiedzy. Mogą odegrać bardzo ważną rolę w przekształcaniu modeli konsumpcji i wykształcaniu postaw większego szacunku dla środowiska wokół nas oraz rozpoznania konieczności jego ochrony. Okres zamknięcia i ponownego otwarcia teatrów po kolejnej fali pandemii COVID-19 jest więc dobrym czasem na podjęcie modernizacji budynków teatralnych w kierunku proekologicznych rozwiązań, ale także dynamizacji proekologicznych działań edukacyjnych oraz „ekologicznej” optymalizacji działań samych teatrów, inspirowanych dobrymi praktykami z kraju i zagranicy.

Bibliografia

- Aouf S. (2021), *Hassell renovates historic Wharf building on Sydney Harbour for the Sydney Theatre Company*, <https://www.dezeen.com/2021/03/10/sydney-theatre-company-wharf-hassell/> [odczyt: 7.11.2021].
- Burchard-Dziubińska M., Rzeńca A., Drzazga D. (2014), *Zrównoważony rozwój – naturalny wybór*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Chwał P. (2019), *Miód z miasta? Tak! Z uli na dachu teatru Solskiego w Tarnowie*, <https://gazetakrakowska.pl/miod-z-miasta-tak-z-uli-na-dachu-teatru-solskiego-w-tarnowie/ar-c1-14348785> [odczyt: 12.03.2012].
- Green triumph for the Lyric Theatre* (2016), <https://www.lbhf.gov.uk/articles/news/2016/01/green-triumph-lyric-theatre> [odczyt: 7.11.2021].
- Griffiths A., *Shigeru Ban's La Seine Musicale incorporates a wall of moving solar panels*, <https://www.dezeen.com/2017/10/04/shigeru-ban-la-seine-musicale-music-complex-moving-solar-panel-wall-paris-france/> [odczyt: 7.11.2021].
- Gudowski J. (2009), *Ignacy Sachs jako prekursor koncepcji zrównoważonego rozwoju*, [w:] *Od koncepcji ekorozwoju do ekonomii zrównoważonego rozwoju*, red. D. Kielczewski, Białystok: WSE, s. 12–19.

- Hinton D., Armesto S. (2011), *Act now: can theatre help with climate change?*, <https://www.theguardian.com/stage/theatreblog/2011/may/19/theatre-green-sustainability> [odczyt: 10.06.2021].
- Johnston S. (2014), *Tips for green, more sustainable show*, <https://www.theguardian.com/culture-professionals-network/culture-professionals-blog/2014/jan/29/tips-green-sustainable-shows-production> [odczyt: 11.06.2021].
- Katoła A. (2011), *Rola samorządu terytorialnego we wdrażaniu zrównoważonego rozwoju*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 229, s. 94–101.
- Mansfield I., *The gutted interior of the Arcola Theatre revealed*, <https://www.ianvisits.co.uk/blog/2012/07/30/the-gutted-interior-of-the-arcola-theatre-revealed/> [odczyt: 30.06.2021].
- Mazur-Wierzbińska E. (2005), *Koncepcja zrównoważonego rozwoju jako podstawa gospodarowania środowiskiem przyrodniczym*, [w:] D. Kopycińska (red.), *Funkcjonowanie gospodarki polskiej w warunkach integracji i globalizacji*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Katedry Mikroekonomii US, s. 33–43.
- Murzyn-Kupisz M. (2013), *Kultura i dziedzictwo kulturowe a rozwój zrównoważony*, „Studia KZPK PAN”, nr 152, s. 92–193, <https://journals.pan.pl/dlibra/publication/111906/edition/97173/content> [odczyt: 4.06.2021].
- Pawłowski A. (2009), *Teoretyczne uwarunkowania rozwoju zrównoważonego*, „Rocznik Ochrona Środowiska”, t. 11, s. 985–994, http://ros.edu.pl/images/roczniki/archive/pp_2009_071.pdf [odczyt: 11.06.2021].
- Plebańczyk K. (2017), *Kultura i zrównoważony rozwój – wykorzystanie narzędzi partycypacji zaangażowanej*, „Zarządzanie w Kulturze”, 18(3), s. 307–325, [file:///C:/Users/DELL/Downloads/zarz%20w%20kult_3_2017_307-325%20\(5\).pdf](file:///C:/Users/DELL/Downloads/zarz%20w%20kult_3_2017_307-325%20(5).pdf) [odczyt: 11.06.2021].
- Plebańczyk K. (2018), *Rola kultury we współczesnych strategiach rozwoju zrównoważonego*, „Studia Ekonomiczne”, nr 376, s. 163–181, https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/149350/plebanczyk_role_kultury_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y [odczyt: 15.03.2021].
- Stevenson A. (2019), *Environmentalism behind the scenes on Broadway and beyond*, <https://howl-round.com/environmentalism-behind-scenes-broadway-and-beyond> [odczyt: 12.06.2021].
- UNESCO, 2013, *Placing culture at the heart of sustainable development policies*, Hangzhou, <http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/images/FinalHangzhouDeclaration20130517.pdf> [odczyt: 11.06.2021].
- www.teatr.walbrzych.pl/programy-teatralne/ [odczyt: 15.03.2021].
- www.teatr.bielsko.pl/ps [odczyt: 9.03.2021].
- www.kulturadlaklimatu.pl/
- Wrocławski Teatr Współczesny rusza po remoncie z repertuarem*, <https://www.wroclaw.pl/wroclawski-teatr-wspolczesny-otwarty-po-remoncie> [odczyt: 2.04.2019].
- Zybliekiewicz L. (2013), *Klub rzymski po 45 latach*, Kraków: Księgarnia Akademicka.